

Robin te Slaa

Is Wilders een fascist?

Boom – Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Omslag: René van der Vooren

Binnenwerk: Zeno

© 2012 Robin te Slaa

ISBN 978 94 6105 207 0

NUR 320

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Toch geen korte inleiding 7

1. Rechts-populisme 13
2. Wat is fascisme? 25
3. Enkele antiliberale denkers en hun invloed 39
4. Sociaaldarwinisme en biologisch gefundeerd racisme 53
5. Het fascisme als revolutionaire en utopische ideologie 69
6. De derde weg van het fascisme 87
7. Massa, elite en leider 97
8. De totalitaire staat van het fascisme 109
9. Raciaal determinisme en genocide 119

Slot 143

Noten 147

Literatuur 165

Nawoord (13 september 2012) 175

Toch geen korte inleiding

‘Het is inmiddels een nogal vermoeiende rituele dans. Iemand – politicus, columnist, cartoonist, cabaretier – vergelijkt het hedendaagse populisme met het fascisme, de pvv met de nsb of Geert Wilders met Hitler zelf, en de wereld is even te klein. Nooit gaat het over de strekking van de vergelijking. Altijd gaat het over of zulke vergelijkingen zijn toegestaan.’

De bovenstaande woorden schreef Bas Heijne op 2 mei 2011 in *NRC Handelsblad*.

Eigenlijk zou hier met een enkele zin ter introductie kunnen worden volstaan: dit boek gaat wél over de strekking van deze vergelijking. Het zou dan wel een heel korte inleiding worden. Iets meer informatie dus.

Dit boek is bedoeld als bijdrage aan het publieke debat over de vraag in hoeverre de Partij voor de Vrijheid en haar leider Geert Wilders als fascistisch kunnen worden bestempeld. Het gaat hierbij niet om een wetenschappelijke verhandeling maar om een essay of, zoals de definitie van de Grote Van Dale luidt, een voor een ruim publiek bedoeld, subjectief gekleurde verhandeling die wordt gekenmerkt door een persoonlijke stijl.

Al enige jaren keert de vergelijking tussen het hedendaagse rechts-populisme van de pvv en het historische fascisme uit de eerste helft van de twintigste eeuw regelmatig terug in de media en het publieke debat. Deze historische analogie roept zowel bij voor- als tegenstanders hiervan onveranderlijk heftige reacties op. Alleen al in het eerste kwartaal van

2012 waren er drie relletjes en media-opstootjes.

In januari gaf de arabist Jan Jaap de Ruiter de student Henk Bovekerk aan de katholieke Universiteit van Tilburg een tien voor een scriptie waarin deze stelde dat de pvv een fascistische partij is. Zijn begeleider verkondigde dat de student zijn werk ‘op briljante manier’ had gedaan.¹ Lezing van de scriptie *Prototypical Fascism in Contemporary Dutch Politics* wees uit dat Bovekerk slechts één wetenschappelijke studie – en dan nog op uiterst selectieve wijze – over fascisme had geraadpleegd. Hij had zich daarnaast gebaseerd op het pamflet *De eeuwige terugkeer van het fascisme* van cultuurfilosoof Rob Riemen. (Op de inhoud van dit curieuze schotschrift zal ik nog uitvoerig ingaan.) Zoals vaker niet gehinderd door enig gevoel voor nuance twitterde Wilders: ‘Op de ku in t zijn ze allemaal Stapel’. De pvv-leider refereerde hiermee aan de beschamende affaire rond de voormalige hoogleraar Diederik Stapel, verbonden aan dezelfde universiteit, die jarenlang zijn onderzoeksresultaten verzon. Het commentaar in de pers op de inhoud van Bovekerks tendentieuze scriptie en het toegekende cijfer was vrijwel unaniem negatief. Universitair docent De Ruiter bewees met deze faux pas het aanzien van het wetenschappelijk onderwijs beslist geen dienst.

Nog geen maand later was de volgende rel geboren. Begin februari 2012 was Wilders gebelgd (als hardcore populist verkeert hij in een voortdurende staat van verontwaardiging) over de in Duitsland verschenen brochure *Zwischen Propaganda und Mimikry. Neonazi-Strategien in sozialen Netzwerken* waarin hij werd genoemd.² Deze brochure waarschuwde voor de gevaren van rechts-populistische en rechts-radical opvattingen en was bekostigd door het Duitse ministerie van Justitie. In het voorwoord schreef de betreffende bewindsvrouw Sabine Leutheusser-Schnarrenberger dat zij alle jongeren, ouderen, opvoeders en leraren aanraadt de brochure te lezen.³ Boos twitterde Wilders dat de Duitse ambassadeur

moest worden ontboden om hem eens flink de oren te wassen over de schandalige insinuaties inzake het pvv-gedachtegoed. De door hem aangekondigde Kamervragen zijn nooit gesteld. Geerts daadkracht beperkte zich tot een kordate tweet.⁴

In maart 2012 verscheen in de pers het bericht dat een politiek-filosofisch werk van senator Sybe Schaap van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie zou verschijnen over de rol van rancune in de samenleving. In dit boek, getiteld *Het rancuneuze gif. De opmars van het onbehagen*, zou de auteur de pvv beschrijven als een gevaarlijk politiek verschijnsel dat herinneringen oproept aan de jaren dertig van de vorige eeuw. Wilders reageerde onmiddellijk op de hem bekende, welhaast Pavlovachtige wijze: hij bestempelde het boek als 'ziekelijk' en verkondigde in één moeite door dat de auteur niet goed bij zijn hoofd was.⁵ Verrassender dan deze voorspelbare reactie van Wilders was de poging van de vvd-leiding haar partijgenoot te overreden de publicatie van zijn boek uit te stellen.⁶ De inhoud hiervan zou de onderhandelingen met de pvv in het Catshuis over nieuwe bezuinigingen kunnen frustreren. Liberale grondbeginselen moesten derhalve tijdelijk wijken om de populistische gedoogpartner te vriend te houden. Hoe ironisch is dit alles in retrospectief! Overigens bewezen de woedende Wilders en in zijn kielzog de benauwde premier Mark Rutte de auteur onbedoeld een geweldige publicitaire dienst. Omringd door media-aandacht verscheen het boek van Schaap alsnog op de geplande publicatiedatum.

Twee zaken zijn de afgelopen jaren steeds duidelijker geworden. Ten eerste roept de vergelijking tussen het historische fascisme en het huidige rechts-populisme van de pvv onveranderlijk emotionele reacties op bij veel voor- en tegenstanders van Wilders. Ik spreek hier ook uit persoonlijke ervaring. Op 4 december 2010 publiceerden Edwin Klijn en ik een artikel in *Trouw* over de vergelijking tussen de pvv en het fas-

cisme.⁷ Ons stuk werd ook op de website van dit dagblad gepubliceerd. De vele reacties, niet zelden op nogal overspannen toon, maakten duidelijk hoe heikel het onderwerp voor velen is. Zo schreef Rob R. uit Heerlen verwijtend: 'U komt wellicht op de pvv-kieslijst waardoor ook u lekker veel centjes kunt innen zonder al te veel te hoeven doen. Want van wetenschaps-beoefening moet u het niet hebben: uw stuk is nonsens. U hoereert uw verstand.' Overigens waren er ook personen die bozig veronderstelden dat wij tot de Linkse Kerk behoorden. (Heeft iemand een adres of het telefoonnummer van deze organisatie?)

Een boek over de vergelijking tussen de pvv en het fascisme kan wellicht enige nuance brengen in de verhitte discussie over dit onderwerp. Vermoedelijk echter moet de bereidheid van veel mensen om kennis te nemen van andere dan hun eigen argumenten niet worden overschat.

Het tweede punt is dat de historische analogie tussen de pvv en het fascisme met enige regelmaat terugkeert in het publieke debat en de media. Het is dus allerm minst uitgesloten dat wanneer dit boek verschijnt, de volgende rel al is geboren.

Deze twee punten leken me al voldoende redenen om dit essay te schrijven. Er was daarnaast nog een meer persoonlijk motief om dit doen. Tijdens een interview in het voorjaar van 2010 verklaarde ex-minister Ella Vogelaar (Partij van de Arbeid) over de pvv: 'En ik kan u verzekeren dat wie de moeite neemt om het recent verschenen boek over de opkomst van de nsb te lezen schokkende parallellen tegenkomt.' Aangezien ik een van beide auteurs ben van de bedoelde studie,⁸ was mijn aandacht getrokken. Opmerkelijk genoeg kon ik me niet herinneren dat de inhoud van ons boek de bewering van Vogelaar onderbouwde. Maar misschien had ik iets gemist. Ik besloot me daarom te verdiepen in de overeenkomsten en verschillen tussen rechts-populisme en fascisme.

Enkele artikelen later is er nu dit boek.

Is Wilders een fascist?, zo luidt de titel. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal allereerst duidelijk moeten worden wat fascisme precies inhoudt. Uit de discussies over Wilders blijkt dat dit nu vaak niet het geval is. Er bestaan kennelijk nog altijd een hoop misverstanden en onwetendheid over de betekenis van het begrip fascisme. Ik heb dit boek daarom juist niet geschreven als een 'Fascisme voor dummies'. Het leek me beter om diep in de materie te duiken. Pas als helder is wat de term fascisme betekent, kan de vraag in de titel van dit boek werkelijk worden beantwoord.

Tenslotte nog een aansluitende opmerking over de gekozen aanpak. Ondanks dat wij leven in het tijdperk van de Tom-Tom en doorgaans gewend zijn om de kortste of snelste weg te nemen, zullen in deze tekst regelmatig omwegen worden genomen. Er wordt herhaaldelijk afgeslagen naar dwarsstratjes, onbekende routes, slecht begaanbare paden, duistere steegjes en soms zelfs naar een schijnbaar doodlopende weg. Waarom? Wie af en toe een omweg neemt ziet vaak meer.

Hij wordt meer wegwijs zagezegd.

1 | Rechts-populisme

DE OPKOMST, AFGANG EN WEDEROPSTANDING VAN HET RECHTS- POPULISME IN NEDERLAND

Ondanks enkele pseudo-populistische oprispingen in de vorige eeuw, zoals de Boerenpartij en de Centruumpartij, kent ons land geen werkelijke populistische traditie. Volgens de historicus Henk te Velde verschilt Nederland hierin duidelijk van Frankrijk, waar het denken over de republikeinse volkssoevereiniteit sinds de Franse Revolutie onafgebroken is.¹

De komeetachtige opkomst in 2002 van de ‘politieke dandy’ Pim Fortuyn als leider van het rechts-populisme kwam dan ook als een volslagen – en voor velen onaangename – verrassing. Zijn gewelddadige dood en de daaraan onvermijdelijk verbonden status van martelaar leidde tot een overweldigende verkiezingszege voor de Lijst Pim Fortuyn. Na *De puinhopen van acht jaar Paars*, zoals de demagogische titel van Pim Fortuyns populistische manifest luidde, wisten zijn ten onrechte ministeriabel geachte partijgenoten als bewindslieden het landsbestuur werkelijk in diskrediet te brengen. En dat binnen een recordtijd van tachtig dagen!

Na het beschamende optreden van de LPF-ministers in het eerste kabinet-Balkenende en het daaropvolgende ontbindingsproces van hun partij, leek het stormachtig opgekomen rechts-populisme hier spoedig niet meer te zijn geweest dan een kortstondige orkaan in het glas water van de bedaarde vaderlandse politiek. Het rechts-populisme scheen, evenals zijn charisma-

tische voorman Pim Fortuyn, een vroegtijdige dood te zijn gestorven. Het gebrek aan capabele leiders en een vaste aanhang waren hier debet aan. De herrijzenis van dit nieuwe politieke fenomeen zou evenwel niet lang op zich laten wachten.

Begin september 2004 scheidde Wilders zich af van de vvd om door te gaan als 'Groep Wilders'. Half september stond hij volgens de peilingen van Maurice de Hond op twaalf zetels.² Dit bewees dat zijn onverzoenlijke standpunten over de mislukking van de integratie van niet-westerse allochtonen in onze samenleving en de dreiging van het islamitische fundamentalisme op een behoorlijke steun onder het electoraat konden rekenen. Bij de verkiezingen van 2007 won de pvv negen zetels, terwijl de populistische concurrenten EénNL en LPF niet in de Kamer kwamen.³

Het volgende jaar leek het er niettemin op dat Wilders het onderspit zou gaan delven tegen Rita Verdonks partij Trots op Nederland. Verdonk steeg in de peilingen in april 2008 naar 23 zetels en de pvv verloor dramatisch.⁴ De interne strubelingen binnen haar partij en het ontbreken van een uitgewerkt programma braken Verdonk uiteindelijk op. Bij de verkiezingen op 9 juni 2010 haalde zij geen zetel. Anderhalf miljoen kiezers stemden op de pvv, die daarmee 24 zetels behaalde.⁵ Zowel bij de vorming van het kabinet-Rutte als bij de onverwachte val hiervan was Wilders' rechts-populistische partij de doorslaggevende machtsfactor.

In een periode van minder dan tien jaar heeft Nederland de opkomst, de afgang en de wederopstanding van het rechts-populisme aanschouwd. Dit is voldoende reden om te analyseren hoe gefundeerd verschillende ideologische uitgangspunten van deze politieke stroming nu eigenlijk zijn.

Belangrijker echter voor de vraagstelling van dit essay is te onderzoeken in hoeverre de beginselen van het hedendaagse rechts-populisme van de pvv en haar omstreden leider als fascistisch kunnen worden aangemerkt.

WAT BEWIJST EEN ZEEMEEUW?

Wilders is niet de eerste leider van het rechts-populisme in Nederland die voor fascist, nsb'er en nazi wordt uitgemaakt. Het afwijzende standpunt van Pim Fortuyn tegenover de islam leidde er onder meer toe dat hij door Ed van Thijn, Marcel van Dam en Thom de Graaf in verband werd gebracht met de Jodenvervolging door de nazi's. Columnist Jan Blokker en vvd-voorzitter Bas Eenhoorn vergeleken Fortuyn met de Italiaanse fascistische leider Mussolini. Het PvdA-Kamerlid Rob Oudkerk vergeleek Fortuyn met nsb-leider Mussert. Op verschillende websites stond Fortuyn afgebeeld met hakenkruis en Hitlersnor. Zelfs het protestants-christelijke dagblad *Trouw* maakte een vergelijking met Hitler en ss-leider Heinrich Himmler.⁶ Het Bijbelse gebod van naastenliefde kent klaarblijkelijk zo zijn restricties.

Tijdens een interview met *Filosofie Magazine* in oktober 2003 vertelde socioloog en publicist Dick Pels het verhaal over een columnist die Fortuyn 'een fascist in een Armanipak' had genoemd. De scribent was vervolgens opgebeld door de LPF-leider: 'Hoe de columnist er toch bij kwam dat hij Armani-pakken droeg. Hij kocht zijn pakken uitsluitend bij Oger. Dat hij daarnaast een fascist werd genoemd, was niet leuk, maar... ach.'⁷

Het is een aardige maar zeker geen typerende anekdote. Ondanks zijn onmetelijke ijdelheid lag Fortuyns zorg toch niet zozeer bij de diskwalificatie van zijn maatpakken maar veeleer bij de aantijging 'fascist'. Het leidde tot de bekende haatzaai-aangifte door het advocatenduo Gerard Spong en Oscar Hammerstein. Zijn pleitbezorgers stelden dat bij de verkettering van hun cliënt alle geoorloofde grenzen overschreden waren door de vereenzelviging van Fortuyn met het fascistische gedachtegoed. De inmiddels vermoorde populistische politicus had hun persoonlijk geïnstrueerd om zijn lasteraars te vervolgen 'tot in de hel'.⁸

Waarom ligt iedere vergelijking tussen populistische politici en het fascisme of de leiders daarvan zo gevoelig? Dit heeft niet slechts te maken met de oorlog, maar evenzeer met onze geldende opvattingen over het functioneren van de democratie en de rechtsstaat. De historicus H.W. von der Dunk (de geleerde vader van columnist Thomas) stelde hierover: ‘De basisconsensus ten aanzien van “goed” en “fout” is sedert 1945 onveranderd gebleven omdat deze basisconsensus tevens het geestelijke fundament vormt van de hedendaagse democratie in Nederland en in heel het Westen.’⁹

Wie zichzelf associeert met het fascisme, plaatst zich daarmee buiten het democratische discours. Wie door anderen wordt geassocieerd met het fascistische gedachtegoed, loopt het risico van politieke excommunicatie en soms zelfs fysiek geweld. Het eerste – het zichzelf associëren met het fascisme – doen alleen nog een handjevol onverbeterlijke neonazi’s met een chronisch stijve rechterarm. Het tweede – geassocieerd worden met het fascisme – is de rechts-populist Wilders en zijn partij de afgelopen jaren veelvuldig overkomen. Een volledig overzicht van al die vergelijkingen of associaties van Wilders en zijn partij met het fascisme zou het halve boek “opslokken”. Hier volgt daarom een beknopte – en dus onvolledige – bloemlezing. Alle in de inleiding reeds genoemde voorvallen zal ik hier niet herhalen.

Emeritus hoogleraar sociologie en voormalig ideoloog van het Christen-Democratisch Appèl Anton C. Zijderveld (hij verliet in 2009 zijn partij uit onvrede over mogelijke samenwerking met de Pvv) betoogde in zijn boek *Populisme als politiek drijfzand* dat de ‘vreemdelingenafkeer’ van Wilders weliswaar bedenkelijke kantjes kent, maar dat hij geen fascist kan worden genoemd, laat staan een nazi. Welhaast terloops voegde Zijderveld daaraan toe: ‘Hooguit is er een verre “familiegelijkenis”’.¹⁰ Indirect suggereert de auteur hiermee dat er wel degelijk bepáalde overeenkomsten zijn tussen de Pvv-leider en

fascisten. Andere tegenstanders van Wilders meenden dat er geen sprake was van een verre familiegelekenis, maar van een veel hechtere ideologische familieband of zelfs van een directe bloedverwantschap.

Zo maakte het CDA-Kamerlid Jack Biskop tijdens een fractievergadering in november 2010 de vergelijking tussen de PvdV en Hitlers Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei in aanloop naar de Tweede Wereldoorlog.¹¹ In een gedegen artikel stelde de historicus Bas Kromhout dat tussen het gedachtegoed van de vooroorlogse NSB en de ideeën van de PvdV 'een relevante vergelijking' viel te maken.¹² Ook misdaadjournalist Peter R. de Vries en cabaretier Herman van Veen vergeleken de PvdV met de NSB, terwijl politicus Mohammed Rabbat en intellectueel Anil Ramdas niet aarzelden om Wilders ronduit als een fascist te bestempelen.¹³

Er was daarnaast een klein aantal critici van Wilders die een bijna rechtstreeks verband suggereerden tussen de opvattingen van deze politicus en de genocidale praktijk van het nazisme. *NRC Handelsblad* plaatste op 28 oktober 2010 het gedicht 'Mijn nieuwe vaderland' van Dichter des Vaderlands Ramsey Nasr (tevens getalenteerd schrijver, acteur en regisseur). Deze pastiche was gebaseerd op Hendrik Tollens' gedicht 'Wien Neêrlandsch bloed', dat van 1817 tot 1932 gold als het officiële Nederlandse volkslied. Nasr stelt in zijn persiflerende dichtwerk dat Wilders een fascist is die strijdt voor 'de blanke natiestaat' en zelfs etnische zuiveringen voorstaat: 'dood nu wat afwijkt van uw bloed.'

Van eenzelfde soort ontspoorde grofheid was de cartoon op de VARA-website Joop (11 februari 2011). Hierop was een geuniformeerde Wilders te zien die mensen van allochtone afkomst met op hun kleding een 'T' van 'tuig' naar de douche dirigeert. Het zijn onmiskenbare verwijzingen naar de jodenster en de gaskamers van de nazi's. Aanleiding voor de omstreden cartoon was het PvdV-voorstel om mensen die structu-

reel voor overlast zorgen te huisvesten in ‘tuigdorpen’ oftewel containerdorpen buiten de bebouwde kom. Of daarbij ook een afzonderlijk dorp zou worden ingericht voor de wegens intimidatie en geweld in opspraak gekomen pvv’ers Dion Graus, Eric Lucassen, James Sharpe, Marcial Hernandez en Hero Brinkman was niet duidelijk. (Zoals bekend zijn de laatste drie inmiddels uit de pvv getreden.)

Aanzienlijk beschaafder verpakt dan in Nasrs gedicht en in de bovengenoemde spotprent was de verwijzing naar het fascisme in het pamflet van cultuurfilosoof en directeur van het Nexus Instituut Rob Riemen. In zijn schotschrift met de omineuze titel *De eeuwige terugkeer van het fascisme* (2010) stelt hij onomwonden: ‘Geert Wilders en zijn beweging zijn het prototype van hedendaags fascisme.’¹⁴ Deze bewering herhaalde Riemen onder meer tijdens zijn lezing op het Lowlands-festival in augustus 2011 en onlangs in het voorwoord dat hij schreef voor het boekje van Jan Jaap de Ruiter over de ideologie van de pvv.¹⁵

De geagiteerde wijsgeer verklaarde in verschillende interviews dat het aanduiden van Wilders als fascist tot een beter begrip en een betere bestrijding van het fenomeen pvv leidt. Zelf leverde hij terstond een bijdrage aan de antifascistische verzetsstrijd door alle leden van de Tweede Kamer en het kabinet een exemplaar van zijn pamflet te sturen. Geestig schreef de criticus Robert Bouwman dat de vergelijking zich aandienende van een kleuter die trots leurt met zijn eerste zwemdiplo-ma.¹⁶ De kritiek van diverse recensenten op de inhoud van Riemens pamflet was nog vernietigender.¹⁷

Naar aanleiding van deze negatieve reacties verklaarde oud-premier Ruud Lubbers tijdens een boekpresentatie op 1 maart 2011 in het Anne Frank Huis dat de vergelijking van de pvv met het fascisme moest kunnen. Lubbers verkondigde dat in een tijd van rechts beleid en boude uitspraken er van linkse zijde best tegengas mag worden gegeven.¹⁸ Zijn advies bleef niet zonder gevolg.

In zijn Willem Arondéuslezing op 28 april 2011 stelde de cultuurhistoricus en publicist Thomas von der Dunk dat er de nodige overeenkomsten tussen het fascisme van de jaren dertig en het hedendaagse rechts-populisme van de pvv bestaan.¹⁹ De twee leden van het organiserend comité van de Provinciale Staten van Noord-Holland, afkomstig van vvd en cda, vonden zijn lezing ‘te partijpolitiek’ en gelastten haar af. Zij deden dit na overleg met collega-Statelid en Tweede Kamerlid Hero Brinkman. Hij behoorde destijds nog tot de pvv en had ernstige bezwaren geuit tegen de voordracht. Uiteindelijk hield Von der Dunk zijn afgelaste lezing alsnog in de buitenlucht voor het Provinciehuis in Haarlem. Het werd een beschaafde demonstratie tegen de pvv.

Nauwelijks twee weken daarna speelde het ‘vlagincident’. Twee Kamerleden van de pvv hingen de ‘Prinsenvlag’ met de kleuren oranje-blanje-bleu voor de ramen van hun werkkamer. Een nieuwe rel was geboren. Deze Prinsenvlag zou in het verleden namelijk ook door de NSB zijn gebruikt. ‘pvv-Kamerleden halen “NSB-vlag” weg’ luidde de opzienbarende kop op de voorpagina van *NRC Handelsblad* van 11 mei 2011. Tegelijkertijd deed zich een fraai staaltje historische instant mythevorming voor. De kleuren van onze huidige Nederlandse vlag, zo ging het verhaal, zouden in 1937 officieel zijn vastgesteld omdat koningin Wilhelmina zich vreselijk opwond over het gebruik van de Prinsenvlag door de NSB. Het is een mooi verhaal maar er klopt historisch gezien weinig van, zoals ik tegenover een journalist van *Spits!* en in het radioprogramma *OVT* mocht uitleggen.*

---

* Al op 2 januari 1933 nam het kabinet-Ruys de Beerenbrouck het principebesluit dat de kleuren van de Nederlandse vlag rood-wit-blauw zouden zijn. De NSB was op dat moment een onbeduidend splinterpartijtje met amper duizend leden. Doordat de regering haar beslissing daarna niet vastlegde in een koninklijk besluit of een wet, bleef de discussie over de Nederlandse vlag voortduren. De volgende premier, Hendrik Colijn, dwong bij zijn ministers af dat er een koninklijk besluit over de Nederlandse vlag aan koningin Wilhelmina werd voorgelegd. In het

Het 'vlagincident' maakte opnieuw duidelijk dat er onder bepaalde tegenstanders van Wilders een zekere gretigheid bestaat om zijn partij met de NSB in verband te brengen. Zo wees de historicus Gjalt Zondergeld in 2008 met veel ophef op het gemeenschappelijk propagandistische gebruik van de zeemeeuw als symbool door de NSB en de PVV.²⁰ Op basis van de door hem toegepaste methode van *guilty by association* zou ook menig zwem- en zeilvereniging in de politieke beklagenbank kunnen worden geplaatst.

Hoewel Zondergelds 'zeemeeuw-arrest' overduidelijk op politiek effectbejag berust, behoeft niet te worden getwijfeld aan de oprechte intenties van de meeste verontruste critici die menen dat de PVV op zijn minst fascistoïde kenmerken vertoont. Het is derhalve zinvol om vast te stellen in hoeverre Wilders en zijn rechts-populistische gedachtegoed als fascistisch kunnen worden aangemerkt. Leidt het aanduiden van Wilders als fascist tot een beter begrip en bestrijding van het fenomeen PVV, zoals cultuurfilosoof Rob Riemen stelt? Zijn er werkelijk overeenkomsten tussen de PVV en de nazi's in de jaren dertig aan te wijzen, zoals politicus Jack Biskop meent? Valt er een relevante vergelijking te maken tussen het gedachtegoed van de vooroorlogse NSB en de PVV, zoals historicus Bas Kromhout betoogt?

In principe kun je alles met elkaar vergelijken: appels en peren, fascisten en populisten. Uiteindelijk gaat het erom welke conclusies aan de vergelijking verbonden worden. Het is daarom van essentieel belang dat duidelijk is *wat* er precies met elkaar vergeleken wordt. Dit lijkt misschien een wijd openstaande deur. Het is echter de vraag of een aantal verklaarde tegenstanders van Wilders, die zijn rechts-populisme met het historische fascisme vergelijken, wel weten wat zij met elkaar vergelijken.

---

wetsontwerp over de kleuren van de vlag, dat in mei 1937 bij de Tweede Kamer werd ingediend, bleef voor particulieren de mogelijkheid bestaan om de kleuren oranje-blanje-bleu te gebruiken.

Volgens mij heeft Rob Riemen geen flauw idee. En hij is niet de enige.

KENMERKEN VAN HET POPULISME

Een veronderstelling waarvan dikwijls wordt uitgegaan is dat fascisme een vorm van populisme is. In zijn boek *Het volk bestaat niet. Leiderschap en populisme in de mediademocratie* (2011) stelt socioloog Dick Pels dat het naoorlogse populisme zich onderscheidt van 'zijn fascistische voorgangers door individualisering en commercialisering van het volk'.²¹ Voormalig CDA-ideoloog Zijdeveld betoogde al eerder dat fascistten per definitie populistten zijn, maar populistten niet altijd fascistten.²² De historicus Henk te Velde schrijft in *Van regentenmentaliteit tot populisme* (2010) dat het taboe op populisme was gebaseerd op het feit dat nationaalsocialisten populistten waren en de doorbraak ervan berust op de erkenning dat de meeste populistten geen nationaalsocialisten zijn.²³

De algemene consensus lijkt dus te zijn dat fascisme een vorm van populisme is. Klopt dit? Het is de vraag of hier niet veeleer sprake is van de vaker onder politici, opiniemakers, journalisten en wetenschappers voorkomende gewoonte om op basis van bepaalde kenmerken of veronderstelde overeenkomsten nieuwe maatschappelijke verschijnselen te herleiden tot voorgaande historische fenomenen en deze (aan) te duiden met het reeds bekende begrippenkader daarvoor. Bij het maken van dergelijke historische analogieën is altijd het risico aanwezig dat bepaalde aspecten van dat nieuwe maatschappelijke fenomeen worden miskend. Daarnaast bestaat het gevaar dat op basis van de bestaande terminologie aan dit verschijnsel eigenschappen worden toegeschreven die het in werkelijkheid niet bezit.

Om te kijken of dit hier het geval is, zal eerst moeten worden vastgesteld wat onder populisme moet worden verstaan. Over de precieze inhoud van dit begrip bestaat volgens de

populisme-deskundigen Paul Lucardie en Gerrit Voerman onder politici en wetenschappers geen consensus.²⁴ Hoewel er geen eenduidige definitie bestaat, zijn er wel degelijk een aantal karakteristieke kenmerken en een beschrijving van het populisme te geven. Lucardie en Voerman omschrijven populisme ‘als een dunne ideologie waarin de kloof tussen volk en elite centraal staat’, en waarin ‘het volk als betrekkelijk homogeen wordt gezien – vaak, maar lang niet altijd ook als etnische of cultureel zuivere eenheid – en de elite wordt verdacht van het zelfzuchtig en corrupt najagen van eigen belangen’. Populisten pleitten doorgaans voor de invoering van het referendum en volksinitiatief of directe verkiezingen van bestuurders om zo alsnog de volkswil te doen zegevieren en de kloof te dichten.²⁵

Afgezien van de enigszins eigenaardige keuze voor het bijvoeglijk naamwoord ‘dunne’ (geldt het marxisme-leninisme als een corpulente ideologie?) benoemen Lucardie en Voerman glashelder de voornaamste uitgangspunten van het populisme en geven zij een adequate omschrijving van dit politieke verschijnsel. Essentieel is dat populistten ervan overtuigd zijn dat door invoering van het referendum en volksinitiatief, of door de directe verkiezingen van bestuurders, de wil van het volk kan zegevieren. Aan dit basiskenmerk van het populisme voldoen fascistten pertinent niet. Zij meenden dat ‘de irrationele massa’ per definitie niet in staat was om zichzelf te regeren. Een maand voor de Mars op Rome schreef Mussolini op 17 september 1922 dat het noodzakelijk was om ‘neer te werpen, vanaf de altaren opgericht door “Demos”, zijne Heiligheid de Massa!’.²⁶

Zoals bekend liet de Italiaanse fascisttenleider het niet bij woorden alleen.

Een nadere definiëring van het begrip populisme versterkt slechts de twijfel of het fascisme wel als een vorm hiervan

kan worden beschouwd. In navolging van de Franse politiek-filosof Pierre-André Taguieff kunnen er twee vormen van hedendaags populisme worden onderscheiden. De eerste vorm is het 'protestataire' populisme, waarin het beroep op het volk tegen de elite is gericht. Dit gaat samen met pleidooien voor directe democratie, een anti-intellectualistische houding en het centraal stellen van de leider van de beweging. De tweede vorm is het 'identitaire' populisme. Hierin staan nationalisme en het karakter van het volk centraal. De afkeer van de elite (de vijand van boven) is hier ondergeschikt aan de aversie tegen immigranten (de vijand van buiten). Taguieff stelt dat in de praktijk de beide vormen van populisme dikwijls vermengd zijn.²⁷

Bij de PVV is dit zeker het geval. Deze partij beweert 'het volk' te vertegenwoordigen en hanteert daarbij twee vijandsbeelden. Enerzijds bestaat de vijand uit de (politieke) elite die van het volk is vervreemd, de Nederlandse belangen en identiteit verkwaanselt en de democratie ontmantelt door het toestaan van massa-immigratie, het propageren van multiculturalisme en het uitleveren van onze nationale soevereiniteit aan 'Brussel'. Anderzijds bestaat de vijand uit de onderklasse van islamitische allochtonen die door hun imperialistische en totalitaire religie een constante bedreiging vormen voor onze cultuur en vrijheid. Deze bevolkingsgroep zou bovendien oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteit en door bovenproportioneel gebruik van sociale voorzieningen onze verzorgingsstaat financieel uitputten.

Het valt op dat de politieke programma's en leuzen van populistten vaak negatief zijn geformuleerd: er wordt vooral op boze toon stelling genomen tegen allerlei zaken die hun misnoegen opwekken. Om eens uit Wilders' eigen bloemrijke vocabulaire te putten: zijn rancuneuze boodschap heeft een hoog huilie-huilie-gehalte.